

participate practically).

It has been determined that knowledge, intelligence, faith, belief make the foundation for artistic and aesthetic knowledge of the world. Faith and belief make the basis of the individual outlook.

It is proved that a prominent scientist V. Sukhomlinsky special attention paid to communication between children and nature. Nature excites the curiosity of the child, it affects the sensory and evokes a sense of beauty. There was established that the child learns more of the world beauty through the perception of the nature beauty. Interests to the nature. native land integrally connected with love for the Motherland. Features of a child's artistic and aesthetic potential have been revealed: exploring different types of art works; creating the perception and desire to beautiful; independently engage in artistic activities; understanding of the major artistic and aesthetic concepts; careful and respectful attitude towards all living things, inanimate objects and man-made world.

Grounded main task of cultural education needs of the individual - to create conditions for the accumulation of positive universal children experience through their active involvement for different activities: gaming, cognitive, communicative speech, subject-practical, images, music.

The article stipulates that V. Sukhomlinsky widely applied arts (fine arts, music, arts and literary) in the practice of Pavlysh school. Mandatory been relying on cultural and historical traditions of the people, a separate genus and family, the natural environment. That contributed to the artistic and aesthetic knowledge of the world.

Keywords: education, culture, cultural needs, aesthetics, knowledge, artistic and aesthetic knowledge.

УДК 378.046–021.68:[37.015.31:316.42]

Стребна О. В.*

КОНСТРУЕНТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЦІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядається аспект важливих складників (конструентів) громадянського виховання учнів початкових класів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Наголошується на тому, що категорії громадянськості в ній належить одне з найважливіших місць, оскільки на її основі формується духовний і діяльнісний світ особистості, зокрема учнівської. Підкреслюється, що громадянське виховання молодших школярів, за концепцією В. Сухомлинського, містить такі конструенти, як любов до свого народу та інтерес до його минулого, повага до матері, батька і до старших у родині, знання і шанування рідної культури та мови, шанобливе ставлення до культурних надбань і здобутків українського народу, культ працелюбності як незамінні риси людської особистості.

Ключові слова: спадщина В. Сухомлинського, громадянське виховання, любов до українського народу, повага до матері, батька, шанування рідної культури, шанобливе ставлення до здобутків українського народу, культ працелюбності.

У вітчизняній педагогічній науці другої половини ХХ століття ніхто так послідовно й систематично не звертався до проблематики громадянського виховання, як В. Сухомлинський. Оглядаючи його статті, педагогічні листи, монографії, можна з повним правом стверджувати, що концепція формування громадянськості учнівської особистості становить основу, інтелектуальне осердя його педагогічної системи. Він був педагогом-творцем, який закладав, розвивав громадянську свідомість і громадянську позицію своїх вихованців. Час засвідчує, що це соціодуховне завдання залишається надзвичайно актуальним і для сучасної школи та системи освіти й знайшло свій відбиток у базових державних документах.

Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття спрямовує на те, що нині освітній процес має на меті виховання громадянина і патріота України, прищеплення любові до української мови й культури, поваги до народних традицій та рідної культури [3]. Фактично в Національній доктрині сформульовано мету розвитку

* © Стребна О. В.*

громадянськості учнів, що має здійснюватися на всіх стадіях загальної та вищої освіти. Науковці слушно підкреслюють, що сутність громадянського виховання полягає в тому, щоб «формувати гармонійно розвинені особистості, які спроможні органічно поєднувати свої права й інтереси з правами та інтересами середовища, нації, держави, орієнтуватися на найвищі загальнонародні права, духовні та культурно-естетичні цінності» [2, с. 23]. Це стосується й початкової школи, якій В. Сухомлинський приділяв особливу увагу у процесі становлення особистості. Більше того, існує достатньо підстав для концептуального твердження, що основоположні засади громадянського виховання учнів молодших класів у вітчизняній педагогіці були розроблені саме В. Сухомлинським.

Дбаючи про підвищення ефективності процесу виховання молодших школярів, чимало вітчизняних науковців (І. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, М. Красовицький, В. Кремень, О. Киричук, Н. Косарева, В. Кузь, В. Оржехівський, А. Розенберг, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.) розглядали різні його аспекти та напрямки. Особливу увагу вони звертали на громадянське виховання, що має забезпечити формування громадянської свідомості дитини, розвиток у неї відповідних почуттів і переконань, а також вироблення звичок поведінки, що базуються на повазі до національної історії, культури, мови, традицій, на прагненні до справедливості, чесності, відповідальності, на почуттях патріотизму, любові до рідної землі.

У педагогічній спадщині Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, К. Ушинського схарактеризовано основний зміст громадянського виховання дітей в школі та його національні ознаки.

Аналіз науково-педагогічної та методичної літератури засвідчує, що процес громадянського виховання підростаючого покоління широко і різнобічно обґрунтований у сучасній педагогічній теорії та практиці. З питань громадянського виховання в українському суспільстві і науковій думці накопичено чималу спадщину, що потребує детального вивчення і застосування в нинішніх соціодуховних умовах. Ідеться про твори Г. Сковороди, К. Ушинського, М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Сухомлинського, І. Зязюна та ін., які переконливо свідчать про те, що з вісімнадцятого століття в двадцяте неперервно тече потік української громадсько-педагогічної думки. Надзвичайно активно й багатогранно проблематику громадянського виховання розроблював В. Сухомлинський, педагогічні ідеї якого стали орієнтиром для створення ефективних технологій виховання громадянськості школярів й на сучасному етапі.

Мета статті – дослідити й виокремити конструктори громадянського виховання молодших школярів у теоретичній спадщині В. Сухомлинського, окреслити зв'язок між його розумінням контенту поняття «громадянське виховання» і практичною діяльністю Павлівської школи в цьому напрямку.

В. Сухомлинський увійшов в історію вітчизняної та світової педагогіки як мислитель, освітянин-реформатор, речник і виразник гуманістичних виховних ідей. Плідну педагогічну практику вчений систематично поєднував із теоретико-узагальнювальною діяльністю. Провідні ідеї його педагогічних праць завжди проходили апробацію у школі, де він тривалий час директорував, і були результатом авторського науково-педагогічного пошуку. З-поміж цих праць варто виділити такі: «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Хрестоматія з етики» та ін., що склали новий етап у розвії педагогічної науки.

В. Сухомлинського є підстави вважати одним із фундаторів і чільників громадянського виховання в українській педагогіці – причому як практичний, так і теоретичний. Він незмінно наголошував на важливості втілення елементів громадянського виховання в тогочасній школі. При цьому чи не найважливішим періодом для формування громадянських почуттів учнів як майбутніх громадян він вважав саме початкову школу. Педагог і мислитель акцентував на тому, що мету

і конкретні завдання громадянського виховання в школі постійно треба корелювати з потребами та викликами навколишнього життя, що сприятиме формуванню активної громадянської позиції та діяльної особистості, яка максимально підготовлена до рівня аксіологічних і духовних запитів сучасності.

Креативна свідомість В. Сухомлинського відзначалася неабиякою динамічністю. Цілком закономірно, що й система його педагогічних цінностей незмінно розвивалася. Мислитель-педагог ніколи не задовольнявся досягнутими педагогічними результатами. Його кредо полягало в розумінні педагогіки як сфери нескінченного гуманістичного творення, у процесі якого вдосконалюється і відшліфовується добродайна і добротворна сутність людини. Науковці неодноразово зазначали, що концепцію В. Сухомлинського вирізняє високогуманний, патріотичний і людинолюбний пафос, що його вихідні постулати наповнені почуттям громадянськості й любові до Батьківщини, що його педагогічна стратегія була спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, яка сповідує демократичні цінності й відчуває потребу в постійному саморозвитку. Зокрема Л. Момотюк наголошувала, що «у працях В. Сухомлинського порушуються й розкриваються проблеми навчання і виховання юних громадян країни, даються глибоко обґрунтовані, перевірені багаторічним практичним досвідом відповіді на питання, як потрібно виховувати дітей, щоб вони стали свідомими громадянами своєї держави, справжніми патріотами» [5, с. 16]. Видатний педагог зазначав, що саме через громадянську активність, безпосередню участь у громадських справах і можна виховати справжніх патріотів: «Якщо в дитинстві і отрочстві людина піклувалася про свої інтереси, якщо спільне стало для неї глибоко особистим, вона у зрілі роки стане справжнім патріотом» [8, с. 127].

У концепції В. Сухомлинського категорії громадянського виховання належить ключове місце серед чинників, що помітно впливають на формування соціодуховної позиції особистості. За його вченням, громадянськість – це основа, платформа особистості, зокрема учнівської. «Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це осереддя почуття громадянської гідності. Той, у кого в серці ви сформували ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому, навпаки, він прагнутиме виявити себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства», – писав педагог-мислитель [10, с. 137].

Розмірковуючи над змістом уроків, бесід, розповідей, які він та вчителі Павлівської школи проводили для учнів молодших класів, В. Сухомлинський доходив висновку про важливість уведення нових наукових понять, термінологічних характеристик, пов'язаних із проблематикою громадянськості. Так, у його працях постало поняття «громадянське бачення світу», що дало йому змогу широким узагальнювальним поглядом виразити масштабну сутність педагогічної роботи з формування фундаментальних засад учнівської особистості [11, с. 434]. У зв'язку з цим В. Сухомлинський, поєднуючи теоретичні та практичні аспекти виховання, зазначав: «Громадянське бачення світу – це жива плоть і кров моральності. Я прагнув, щоб вихованці не тільки знали, розуміли добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й переживали непримиренність, ненависть до соціального зла, безчестя, несправедливості» [11, с. 435].

Поняття «громадянське бачення світу», застосоване педагогом-творцем, свідчить про настанову Павлівської школи інтегрувати особистість учня, зокрема й початкової школи, у навколишні соціокультурні процеси, залучити школяра до загальносуспільних інтересів, зацікавити його навколишніми подіями і життям. Це було зумовлено тим, що інформаційне і практичне «включення» особистості молодшого школяра в навколишнє життя дозволяло вчителям ефективніше формувати в ньому якості громадянина. «Я прагнув, щоб мої розповіді про світ не тільки доносили знання до свідомості хлопчиків і дівчаток, а й примушували замислитись над долею світу, над тим, що моє особисте щастя, щастя сім'ї залежить від чогось значнішого, ніж город і присадибна ділянка, врожай яблук у нинішньому році й ціна на них... Як важливо, щоб, залишаючись наодинці із самим собою, роздумуючи про світ, підліток був

одухотворений насамперед громадянськими турботами, тривогами і хвилюваннями», – наголошував у своїх спостереженнях і роздумах В. Сухомлинський [11, с. 436].

Необхідно відзначити, що в педагогіці В. Сухомлинського категорії громадянськості і здійснення громадянського виховання нерозривно пов'язані з базовими моральними константами, а громадянське й моральне тісно між собою переплітаються. Громадянськість особистості учня – це не тільки його особиста соціальна активність, але й сформованість, наявність його внутрішніх, моральних чеснот. «Через усі мої бесіди і розповіді про людину проходила ідея моральних цінностей, створених людством протягом багатьох століть його існування. Розуміння суті моральних цінностей – дуже важливий елемент духовної і моральної культури людини», – акцентував В. Сухомлинський, проводячи думку про те, що сформованість громадянської позиції в учневі неможлива без розвиненості його почуттєво-етичного світу [11, с. 441].

У процесі виховання громадянськості В. Сухомлинський приділяв суттєву увагу вихованню словом, на що звернула увагу Л. Рехтета. «Він був глибоко переконаний, що кожному вчителю варто використовувати в своїй роботі систему бесід із метою виховання в особистостях учнів широкого спектру громадянських якостей» [6, с. 23]. Видатний педагог зазначав, що «мета бесід про громадянство полягає в тому, щоб донести до учня розуміння величі, духовної краси, героїзму, благородства, відданості людини високим ідеалам і на цій основі утвердити почуття самоповаги, великої відповідальності за все, що він робить зараз і що належить йому робити в майбутньому» [12, с. 26].

Педагогічна творчість В. Сухомлинського відбувалася в соціокультурному форматі соціалістичного суспільства. Розуміння ним сутності громадянського виховання було безпосередньо пов'язане з освітніми завданнями тих часів. Проте як визначний педагог-теоретик і педагог-практик у своїх працях він подав універсальну концепцію формування громадянина, конструенти якої реалізуються в діяльності й нинішньої української школи. В основу процесу формування громадянськості особистості учня В. Сухомлинський покладав загальнолюдські та соціодуховні цінності, серед яких О. Коркішко звертає увагу насамперед на такі:

1. Любов до свого народу, повага до історії Батьківщини та її минулого. Видатний педагог проводив уроки, заняття виховного спрямування, бесіди, під час яких учні початкової школи вивчали свій рідний край, знайомилися з його минулими, з пам'ятними і знаковими подіями, що відбувалися на його терені. А рідний край осмислювався і сприймався молодшими школярами як органічна частина й уособлення всієї Батьківщини. Для вихованців Павлівської школи систематично практикувалися природознавчі подорожі, історіографічні екскурсії, мандрівки територіями воєнних битв з наступним літературним викладом про побачене й пережите, що активно позначалося на формуванні громадянських почуттів. У книжці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський розповідав про «подорожі» дітей картою Батьківщини і зазначав, що «з кожною новою «подорожжю» в минуле й сучасне своєї Вітчизни» діти все більше переконувалися, що «Батьківщина для людини найдорожча й священна, без Батьківщини людина перестає бути особистістю, втрачає себе» [11, с. 468].

2. Любов до матері, батька, повага до старших у родині. Темі батьківства, ролі обох батьків у становленні дитини, учня, у формуванні громадянської свідомості визначний педагог надавав особливого значення. За його концепцією, морально-виховний образ батька і матері є чи не найдієвішим чинником розвитку громадянськості молодших школярів, оскільки їх вчинки, рішення безпосередньо спрямовують напрямок громадянського розвитку учнів. Педагог-гуманіст постійно підкреслював значення матері й материнської колиски для становлення почуттів маленької людини. «Людина, не вихована належним чином у цій колісці, – писав В. Сухомлинський, – людина, незмінна в глибоко особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному... Той, хто забув колиску, з якої піднявся, щоб піти по землі, хто байдужий

до матері, що вигодувала та виховала його, не здатен переживати високі патріотичні почуття» [7, с. 146].

3. Любов та інтерес до рідної мови. В. Сухомлинський глибоко й проникливо відчував скарби рідної мови, він активно залучав учнів початкової школи до оволодіння секретами слова – його сили, відтінків і емоційної виразності. Мова, за його концепцією, виражає непоборну духовну концепцію народу, знати мову означає ще тісніше переплести свою індивідуальну долю із загальнонародною. Мова, – слухно зауважував В. Сухомлинський, – здатна «піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків... Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [11, с. 202].

4. Шанобливе ставлення до культурних надбань, здобутків українського народу. Особливо культивувалися в Павлівській школі казки. Учні знайомилися з морально-етичними покладами народних казок і самі створювали казки, спираючись на свою фантазію і власні безпосередні враження. Поетичний стиль, система символічних персонажів, народна мудрість казок, сутність ситуацій і конфліктів, що в них представлені, є важливим чинником формування громадянськості учнів молодших класів, – так вважав видатний педагог. «Казка – благородне і нічим не змінне джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліттями, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух ...народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [11, с. 177].

5. Працелюбність як незамінна риса людської особистості. Педагог прекрасно усвідомлював значущість проявів трудових процесів, трудової діяльності для учнів початкової школи, оскільки праця – явище суспільне і в праці активно розвивається свідомість школяра. «Домагайтеся, щоб глибоко особистим для підлітка стала конкретна справа, яка ніби не зачіпає інтересів особистості. В людині починається громадянин, коли сфера її особистих інтересів розширюється, включає в себе інтереси багатьох людей», – рекомендував й обґрунтовував свою позицію В. Сухомлинський [11, с. 498]. Учні Павлівської школи були постійно охоплені різнорізними трудовими діями, брали участь у конкретних справах – як загальношкільних, так і суто родинних. Найчастіше вони допомагали хворим і людям похилого віку, виявляли учнівську турботу про живих істот, що їх оточують, готували і проводили свята культурологічного й патріотичного спрямування [4, с. 38-39].

Розуміючи важливість формування громадянських якостей особистості учнів молодших класів, В. Сухомлинський утім ніколи не зводив трактування громадянськості до виключно прагматичних якостей і потреб. Більше того, він завжди обстоював широку інтерпретацію громадянськості, підкреслюючи, що під нею передусім розуміється зміст світоглядно-ціннісної культури, який має опанувати учень. Сформованість громадянськості, на переконання педагога, в учневі передусім виявляється в тому, «якою людиною він прагне бути».

Уперше він формулює це положення в дослідженні «Духовний світ школяра» 1961 року. В. Сухомлинський був переконаний, що необхідний новий підхід до громадянського виховання молодших школярів. Наріжним каменем цього підходу є переконання в тому, що не кожен учень зможе стати інженером, ученим, лікарем, художником, садівником, трактористом, але кожен стане людиною, громадянином, матір'ю, батьком. Отже, громадянське виховання потребує нових виховних орієнтирів, у зв'язку з чим виставляється вимога розробити нові цілі й завдання теорії і практики цього формувального процесу.

В. Сухомлинський постійно наголошував, що громадянське виховання є особливим видом виховної діяльності, що характеризується власними

закономірностями, які потребують певних педагогічних і психологічних умов, форм, методів та прийомів розвивального впливу на свідомість та поведінку молодшого школяра. Згідно з цією логікою лише одним заучуванням теоретичної інформації про сутність громадянськості неможливо виховати гуманну людину і сформувати в ній базові громадянські якості особистості. В. Сухомлинський акцентував на тому, що «громадянськість – це пристрасть людського серця, це вогонь букв, якими написана мудрість ідей, і донести до юних душ пристрасть боротьби, прочитати палаючі слова ідейної мужності можна лише тоді, коли ви, вихователь, постаєте перед своїми вихованцями як громадянин» [9, с. 431].

Саме це спонукає вчителя початкової школи звертатися до найтепліших і трепетних порухів дитячої душі, чинити так, щоб кожне його слово, кожна дія були спрямовані на формування гуманістичних почуттів і якостей дітей, пройшли через серце дитини і залишили там слід на все життя. Для створення «програми добра в людському серці» В. Сухомлинський визначив її компоненти, з-поміж яких варто виділити такі:

- прагнення вчителя пов'язувати будь-який навчальний матеріал, будь-яке урочне чи позаурочне заняття із завданням громадянського виховання, щоб комплексно впливати на свідомість, почуття і поведінку школяра;
- виховання вміння аналітично й самостійно мислити, давати обґрунтовану оцінку історичним фактам і подіям, емоційно й осмислено ставитися до них;
- залучення дітей до різноманітних видів творчої діяльності, щоб на цьому ґрунті розвивати їхні здібності, фантазію, почуття, стимулювати моральні якості і вчинки;
- формування в особистості учнів етико-моральної культури сприйняття будь-яких форм людської праці, що реформує, покращує навколишню дійсність, оскільки людина не може не трудитись, а гармонія особистого й соціоспрямованого в поведінці людини – це гармонія права та обов'язку;
- формування поважливого ставлення до рідних, близьких, до людей узагалі, до світу природи, розвиток виявів діяльної турботи, дбайливості про все живе і прекрасне, оскільки це є основою, вихідними принципами шкільного виховання й сутності самої школи [1, с. 59].

Ці компоненти «програми добра в людському серці», що втілювалися В. Сухомлинським у Павлівській школі, також належать до конструентів громадянського виховання учнів початкової школи, що допомагали формувати їх моральні чесноти, розвивати в них почуття громадянської відповідальності й готовності зробити особистий внесок у спільну загальношкільну або й загальнодержавну справу, сприяли вихованню свідомої, гуманної й соціально активної особистості.

Значну увагу у своїх працях В. Сухомлинський приділяв сім'ї як чиннику громадянського виховання, підкреслюючи, що на формування громадянськості молодшого школяра помітний вплив має також сім'я та сімейне оточення. «У сім'ї найтоншими доторканнями батька і матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша, найскладніша і водночас найпростіша, тому що вона доступна кожному батькові, кожній матері, сторінка книги, яку ми всі називаємо суспільним вихованням» [9, с. 581]. Від того, якими духовними цінностями збагатиться дитина в сім'ї, залежатиме як її особиста доля в майбутньому, так і розвиток суспільства. Він був переконаний у тому, що успіху у вихованні поколінь можна досягти тільки спільними зусиллями сім'ї, школи, громадськості та навколишнього суспільства.

Традиції, напрацьовані й сформовані у Павлівській школі, передавалися наступним поколінням, забезпечуючи зв'язок між різними генераціями школярів, згуртовували учнівський колектив, формували почуття честі й відповідальності, обов'язку й поваги до колективу, розвивали громадянські якості особистості.

Своєю творчістю В. Сухомлинський виховував молоде покоління в душі любові до рідної землі. Його теоретичні розробки та практичні знахідки активно сприяють вихованню Справжньої Людини, якій притаманні найкращі якості – моральні цінності,

гуманістичні ідеали, любов до свого народу, до Батьківщини, оскільки «без будь-кого з нас Батьківщина може обійтися, але будь-хто з нас без Батьківщини – ніщо» [9]. Думки й положення В. Сухомлинського, що стосуються формування громадянськості учня початкової школи, актуальні й нині, у форматі ХХІ століття, та потребують свого творчого розвитку в умовах нагальних завдань і потреб української школи сьогодення.

«Людина, – любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний» [13, с. 368]. Ці проникливі слова, сповнені широго громадянського пафосу, можна і треба віднести й до самого В. Сухомлинського, адже саме вони були тим категоричним імперативом, якому завжди і всюди слідував він у своєму недовгому, але яскравому й плідному житті Педагога. Усе найцінніше, створене ним, назавжди увійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури.

Отже, педагогічна система В. Сухомлинського містить такі конструенти: любов до свого народу та інтерес до його минулого, повага до матері, батька і до старших у родині, знання і шанування рідної культури та мови, шанобливе ставлення до культурних надбань і здобутків українського народу, культ працелюбності як незамінної риси людської особистості та виходить з положення, що формувати особистість учня початкової школи доцільно на засадах громадянськості, що саме громадянське виховання стає основою розвитку морально-етичних якостей людини, що для проведення систематичної роботи з формування громадянської свідомості та почуттів молодших школярів важливо використовувати ресурси як урочної, так і позаурочної діяльності.

У подальших дослідженнях варто зосередити увагу на конкретних формах і прийомах реалізації громадянського виховання, що під керівництвом В. Сухомлинського ефективно практикувалися в Павлівській школі.

Література:

1. Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження видатного українського педагога / Акад. пед. наук України та ін. – К., 1993. – 104 с.
2. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції / А. Погрібний, А. Алексюк, О. Вишневський, В. Майборода. – К.: Школяр, 1997. – 148 с.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7-13.
4. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Коркішко Олена Геннадіївна. – Слов'янськ, 2004. – 243 с.
5. Момотюк Л. Б. Громадянське виховання молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Момотюк Лілія Борисівна. – Рівне, 2007. – 291 с.
6. Рехтета Л. О. Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Рехтета Любов Олександрівна. – К., 2003. – 211 с.
7. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинский. – К.: Рад. школа. – Т. 1. – 1979. – 686 с.
8. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / Василий Александрович Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1979. – 167 с.
9. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа. – Т. 1. – 1976. – С. 301-627.
10. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека / Василий Александрович Сухомлинский. – К.: Рад. шк., 1975. – 235 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа. – Т. 3 : Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 1977. – 670 с.
12. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1971. – 210 с.
13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад.школа. – Т. 2. – 1976. – 670 с.

Стребна О. В.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ГРАЖДАНСКОГО ВОСПИТАНИЯ
МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПЕДАГОГИКЕ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

В статье рассматривается аспект важных составляющих гражданского воспитания учащихся начальных классов в педагогическом наследии В. Сухомлинского. Подчеркивается, что категории гражданственности в ней принадлежит одно из важнейших мест, поскольку на ее основе формируется духовный и деятельностный мир личности, в том числе обучаемой. Подчеркивается, что гражданское воспитание младших школьников, по концепции В. Сухомлинского, содержит такие составляющие, как любовь к своему народу и интерес к его прошлому, уважение к родителям и старшим в семье, знание и уважение к родной культуре и языку, уважительное отношение к культурным ценностям и достижениям украинского народа, культ трудолюбия как незаменимой черты человеческой личности.

Ключевые слова: наследие В. Сухомлинского, гражданское воспитание, любовь к украинскому народу, уважение к матери, отцу, почитание родной культуры, уважительное отношение к достижениям украинского народа, культ трудолюбия.

Strebna O.V.

COMPONENTS OF CIVIC UPBRINGING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN
IN PEDAGOGICS OF V.SUKHOMLINSKY

The article examines aspect of important components of civic upbringing of pupils of primary forms in pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky. It is stressed that category of civic education occupied one of the most important places because on its base it was formed spiritual and active world of individuality, including pupils. It is analyzed in details notion civic outlook of the world, grounded by V. Sukhomlinsky and entered into scientific and pedagogical turn. It is exposed connection between category of civic education and process of civic upbringing of junior schoolchildren, which was successively carried out at Pavlyskiy secondary school with its basic moral constants. It is underlined that civic upbringing of junior schoolchildren according to conception of V. Sukhomlinsky had such components as love to Ukrainian people and interest to its past, respect to mother, father and to elder members of the family, knowledge and respect of native culture and language, respectful attitude to cultural heritage and achievements of Ukrainian people, cult of diligence as irreplaceable trait of man's individuality. Particular attention is paid to «the program of good in man's heart», that was worked out by outstanding pedagogue and was implement in the desire of a teacher to connect teaching material or out-of-class activity with the tasks of civic upbringing, forming of self-dependent thinking of pupils, involving of children into different kinds of creative activity. It is outlined perspectives of further researches in the mentioned sphere.

Keywords: heritage of V. Sukhomlinsky, civic upbringing, love to Ukrainian people, respect to mother, father, native culture, respectful attitude to achievements of Ukrainian people, cult of diligence.

УДК 37.091.4 Сухомлинський:[37.035:364.2:316.772.4]-053.2-053.8

Філімонова Т. В.*

ПОТРЕБА ЛЮДИНИ В ЛЮДИНІ У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Статтю присвячено вивченню педагогічних ідей В. Сухомлинського про потреби людини в людині, виховання загальнолюдських духовних цінностей. Висвітлено найважливіші передумови формування в дитини таких цінностей, як потреба в людях, співчуття, доброзичливість, людяність, чуйність, повага, вміння вірити та любити іншу людину на основі гуманізму та педагогіки добра. Проаналізовано погляди педагога на виховання дітей у загальноосвітній школі – соціалізаційній суспільній інституції, яка багато в чому визначає подальший життєвий шлях особистості. Розкрито оригінальну виховну систему В. Сухомлинського, орієнтовану на Людину, яка була не тільки рівноправною з іншими, а й важливою складовою навчально-виховного процесу в Павлівській школі.

Ключові слова: дитина, виховання, потреби, людяність, педагогіка добра, гуманізм.

* © Філімонова Т. В.*